

ANDERS HALLENGREN

Tingens tydning

Swedenborgstudier

CK

HÖGSKOLEBIBLIOTEKET
Falun

ex. 1

FÖRLAGSHUSET ÅSAK

den gåtfulla mannen där i eldskenet i detta nu endast är ett minne, en stor ande, som lever i sina verk, men som vi försökt att få se en skymt av i hans forna arbetsvrå – att vi själva kunna se det osynliga med inbillningens öga alldeles som han.

Frödings himlar

Den svenska romantikens dragning till Swedenborg är uppenbar och väl känd. Atterbom, Almqvist, Arvid August Afzelius – för att nu bara nämna stora A:n – bekräftar den vindkantring som Albert Nilsson och Martin Lamm på sin tid fångade upp och gjorde synlig. Teosofiska och nyplatoniska strömningar var själva rörelsens kraftfält.

Upprinnelsen i 1700-talets mångfald mysticistiska, ockulta och spiritualistiska inskott och underströmmar, det Lamm benämnde "Upplysningstidens romantik", samlade sig till sist i en kulmen under 1800-talets första hälft, när "upplysningen", i Voltaires och Kellgrens mening, vek undan för romantikens trolska inre ljuskraft och tjuskraft, hos oss såväl som hos andra. Lektor Hjalmar Kylén, en av dem som framträdde på den internationella swedenborgskongressen i London 1910, talade rent av om en "swedenborgsreformation" under 1800-talets första decennier.

Strömningen fick småningom vitt skilda utflöden, hos realister såväl som hos symbolister, och ebbade långsamt ut. Den platoniska attityden efterträddes av en aristotelisk och darwinistisk vetenskap och naturalism i en tid av snabb sekularisering. Liksom upplysningen och rokokon var reaktioner mot barocktidens storvulna andlighet och förkonstling, och romantiken i sin tur var en reaktion mot det föregående seklets objektivitet, regelexercis och förnuftsdyrkan, kom även en reaktion mot åttiotalisternas och realisternas allt mer jordbundna värld. Nittioalet i svensk litteratur, med Heidenstam, Fröding och Lagerlöf i spetsen, medför även en renässans för Swedenborg, och strax sällar sig antipoden Strindberg till dem med hela sin dialektiska kraft att innefatta alla motsatser. Den störste av alla tvivlare faller slutligen på knä inför sin mästars och benämner sig "lärjungen". Hans förläggare är då Albert Björck, pastor i Nya Kyrkans församling.

Skuggbilden

Att stråk av swedenborgsvärlden inströmmade i Frödings förtrollande rytmer, urskiljdes tidigt av tolkarna. Gustaf Frödings egen läkare Frey Svensson kände i sin minnesteckning närvaron av Swedenborgs landskap i skaldens Morgondröm. Sverker Ek (i Festskriften till Werner Söderhjelm) såg teosofens himlavision reproducerad i Balens vimmel. Olle Holmberg, som med sin skarpsinniga debutbok *Frödings Mystik* (1921) riktade uppmärksamheten på den samtida teosofins inflytande i Frödings tankevärld, gav på ett par djupt insiktsfulla sidor även en inblick i swedenborgläsningen. I *Gralstänk* finner han en rad som är direkt hämtad ur boken om *Äktenskapliga Kärleken*, § 32, där man redan i rubriken, liksom i Frödings dröm om himlen, läser att "mannen är en man och kvinnan kvinna". Holmbergs uppseendeväckande perspektiv på Fröding gick delvis igen i Ida Bäckmanns egenartade och gränsöverskridande biografier, där författarinnan tidvis telepatiskt menade sig föra Frödings talan. Bäckmann är dock en av nyckelfigurerna i detta sammanhang, en teosofisk förbindelselänk mellan Fröding och Lagerlöf, innerligast tänkbara vän till dem båda, och bådas levnadstecknare. "Skriv ned det vi upplevat, du och jag", talade den döde Frödings röst till Ida Bäckmann; "Gå till Selma Lagerlöf... hon hjälper dig". Lagerlöf, som gärna trodde på Bäckmann, skrev ett storslaget företal till Bäckmanns Frödingbiografi *Gralsökaren*. Själv hade Selma Lagerlöf skymtat både sin mor och sin faster efter deras död. Det är Frödings ande som anger tonen i Ida Bäckmanns två brevvolymer *Mitt liv med Selma Lagerlöf* (1944).

Henry Olsson noterade i *Fröding – ett diktarporträtt* (1950) att skalden känt sig stå i nära beröring med det övernaturliga, tidvis även i direktkontakt med sin döde far, varom han berättat för Ida Bäckmann. Modern Emilia Fröding, född Agardh, hade för sitt inre öga återsett sin döda dotter och vunnit själsfrid. Hon var, liksom hennes far biskop Carl Adolf Agardh, intresserad av Swedenborg. Betydelsen av biskopens tidiga swedenborgläsning framhölls av Sven-Eric Liedman i boken om Agardh och Boström: *Att förändra världen – men med måtta* (1991). Gustaf Fröding växte

upp i en familj där det fanns swedenborgsskrifter, och på barn-domsgården Alster hade seanser förekommit.

Lägger man samman dessa fragment, framträder en skuggbild som i det följande försiktigt skall fyllas i och förtydligas av Frödings egna ord.

Déjàvu-upplevelsen

Okänt material tillfördes forskningen av Olle Hjern och Gunnar Hillerdal 1963, då de i ett radiosamtal om Swedenborg och Nya Kyrkan kom in på Frödings brevväxling med pastor Albert Björck (se: *Nya Kyrkans Tidning* årgång 88, nr. 1–2). Breven fanns sedan Björcks tid i förvar i Nya Kyrkans Bekännares arkiv, och dess förvaltare pastor Hjern ville rikta omvärldens uppmärksamhet på dessa dokument från sin föregångares tid. Denna brevväxling (först publicerad av Kersti Rydelius i *Svensk Litteraturtidsskrift* 1965) omvittnar främst två saker: först det faktum att Fröding och Björck stod i kontakt, och för det andra att Björck med aktivt intresse fungerade som Frödings översättare till engelska – en Frödingvolym utgav han med tanke på amerikansk publik, *Poems by Gustaf Fröding* (1903). Det är kring detta översättningsarbete och andra utgivningsprojekt samtalet rör sig. Björck rådfrågar Fröding inför en planerad engelsk utgåva av Strindbergs dikter. Det ömsesidiga förtroendet är omisskännligt. Det framgår även av annan brevväxling: Fröding rekommenderade gärna "Heidenstams Svedenborgare", dvs. Björck (brev till Birger Mörner den 10 och 15 mars 1897). Detta var en helt positiv kombination. Heidenstam och Björck var båda ljuspunkter för Fröding. Inte bara i fallet Strindberg är Björck en nyckelperson i sena nittio-talet. I Frödings brev till Björck finns också något annat än språkfrågor och litterära urval. Dialogen med Björck gällde även Swedenborg. Angående Björcks skrift *Swedenborgs syner* (1897), skriver skalden den 14 februari 1898 från Uppsala: "Herr Pastor. Jag har med intresse läst er uppsats om Svedenborgs syner. Ett och annat, som tyder på liknande tillstånd, som S. beskriver, har jag själv erfarit. Ett och annat af hans förklaringsätt är visst likt mitt eget sätt att gissa och ana."

Fröding kände igen sig. Återstår att se vad vi känner igen av Swedenborg i Frödings tankar och aningar. Först ytterligare nedslag i breven.

Till sin nära vän Mauritz Hellberg skriver han från Slorudsborg i Edane vid påsktiden 1886: "Jag försöker att skriva ibland men min inbillningskraft är verkligen för slapp och min intelligens för vesen. Deremot ökar jag mitt redan förut rika förråd af vetande genom studiet af theologiska skrifter, hvilka finnas här efter min far. Jag är djupt inne i Swedenborgs hemligheter. Läseriets alla viktiga frågor äro för mig af största intresse. 'Hvar står det skrifvet', tillropar jag hvar och en som uppträder med falska läror om frälsningsnåden och syndernas förlåtelse." Här är det uppenbarligen ett par av Swedenborgs mest centrala theologiska doktriner Fröding söker stöd i, nämligen avfärdandet av både rättfärdiggörelsen genom tron och det ställföreträdande lidandet. Vi får därmed också en inblick i vad slags skrifter som fanns i faderns bibliotek.

Fröding söker även tröst i Johann Arndts bok *Om den sanna kristendomen*, en vida spridd reformationsskrift som även hyllats av Nya Kyrkans anhängare för sin djupa uppfordran till ett kristet liv. Redan tidigt fann predikanter theologiska beröringspunkter mellan Swedenborg och Arndt, bland dem Friedrich Christoph Oetinger, Anders Collijn och Olof Knös. Det innerliga gudsförhållande som Swedenborgs far biskop Jesper Swedberg förkunnade, även han ständigt avfärdande nåden och förlåtelsen genom tron allena, hämtade kraft ur mystiken i Arndts andaktsbok som följde honom livet igenom (Harry Lenhammar, *Tolerans och bekännelseväng*, 1966; H.W. Totie, *Jesper Swedbergs lif och verksamhet*, 1885–86).

Ytterligare en central doktrin berörs indirekt i bekännelserna till vännen Hellberg. Efter allt religiöst grubbel kvarstår inriktningen på livet här och nu och allts användning och syfte som det konkreta resultatet: man måste "stanna der man är, iakttaga de närmaste föremålen, undersöka deras nytta". Att denna formulering dyker upp i ett så här teologiskt och swedenborgskt betonat sammanhang gör för troligt att Fröding funnit ett annat fäste i läran om Nyttan, Swedenborgs kanske mest universella filosofiska doktrin.

Men vad teorin beträffar, finner sig Fröding allt djupare ut i dunklet ju mer han färdas in i tankens värld: "Resultaten af mitt tänkande kunna kortast betecknas med en liggande åtta, ∞. I hvilken riktning jag försöker gå, ramlar jag genast ut i ändlösa rymden."

I ett brev till Hellberg några år senare, i maj 1891, denna gång från Lillehammer i Norge, meddelar han sitt beroende av Heidenstam, Goethe, Paulus, Swedenborg och Blavatsky. I sin livsbrottning grunnar han särskilt över "människans förhållande till sig sjelf. Dit hör nu också förhållandet till andra – man kan sannolikt icke vara lycklig utan genom att verka för andra." Detta är morallagen. I relationen mellan självet och andra kommer han in på spiritismen och Swedenborg, som han känner rätt väl och vill återkomma till. Han finner också den teosofiska tanken på en hemlig lära förvaltd sedan gamla tider, en esoterisk tradition, både poetisk och logisk (*Gustaf Frödings Brev*, I–II, utgivna och kommenterade av Germund Michanek och Ingvald Rosénblad, Stockholm 1981–82).

Gravhögens värld

I Frödings ungdomsdikter återfinns man den religiösa problematik som följde honom genom livet. I "Ett liv efter detta" söker han trösten i en tanke som vid hans egen begravning en gång skulle genljuda i Heidenstams sång till Frödings jordafärd. Hoppet står här inte till läror om himlar och helveten, för visst "stannar du i kullen" efter gravsättningen, men snart återvänder man "som gräs ur jorden, tunnsått timotej" där kreaturen betar till klockors klang. Livets lopp är slutet och öppet.

Temat fortsätts och överskrids i den mäktiga dikten "Varthän går viking ur hög?" Multnande i gravkullen blev vikingen "till gräs, blev till träd och moss, krypande larver, fagert vingade flygfän? Ingen anar hjälten i markens gräs, i lundens kronor, i strandens gröna pilar." Spörjande fortsätter skalden sitt sökande efter den gamles öde:

Eller steg ur högen
 under torvor gröna
 ur hjälteliket
 en ljusgestalt, osynlig
 för ögon, som ej se
 [...]

Var i hallen hos fränder,
 osedd.
 Lyssnande hörde han
 sitt namn med speord nämnas
 eller med ära,
 vredgades,
 log,
 ville säga sitt eget ord,
 ingen hörde rösten.

I *Griller och Grubblrier* skriver han i "Döden" om egna mötet och aningen:

Jag har skymtat hans skumma, jordgrå drag,
 redan jag trodde min vandring slutad,
 över min säng stod han redan lutad,
 lyssnande efter mitt sista andetag.
 [...]

Svaga ljud som av skvalpande böljeslag
 nådde i susande rytm mitt öra,
 smekande doft, som försommarvindar föra,
 smekande doft av ängsblommor kände jag.

I *Likt och Olikt* stannar vi inför "En fattig munk från Skara", en dikt som Eric Hermelin ständigt kom att tänka på i sina studier i sufisk diktning och Swedenborgs syner. Fröding kände sig som flykting, i yttre och inre exil, ständigt fördömd, och här kände Hermelin igen sig i Fröding liksom i Swedenborg, sonen till biskopen i Skara som flytt landet och publicerade sig utomlands, levde i London, skulle bannlysas, censureras och omyndigförklarar av prästeståndet, spärras in som han själv:

en bortlupen broder bara,
 fördömd av kapitlet i Skara.

Men Sanningen dväljs även i utmarkerna, står skriven i skapelsen

själv, i naturens språk, i Guds verk, Opus I, som överallt predikar, och evigheten är allas lott:

Men suset i skogen och forsens röst
 och morgonens sken, som går upp i öst,
 och regn, som i hösten gråter,
 de gävo mig kärleken åter.
 Och daggen och bäcken och fågelens sång
 och ängarnes blommor och älgens gång
 och ekornns glädje i granens topp,
 de gävo mig åter levnadens hopp
 och gävo mig åter min ära
 och lärde mig ny en lära.
 Det är icke sant, som jag lärde mig förr,
 att någon är utanför himlens dörr.

Här skymtas som hos Swedenborg en världsuttolkning, en evangelisk nyckel, som i en framtid skall bli allmän egendom, "när tusende år ha gått". Här finns upplysningens Logos förborgad, den himmelska hermeneutiken. "Se, han visste, han, vad nu är känt av varje man", den fattige munken (*Samlade Skrifter* 1-2).

I *Bibliska Fantasier*, som avlägset ekar av bibelläsningen och psalmsången i hemmet, men än mer fått sin ton av Frödings fortsatta studier, har i "En Syn" helvetet öppnat sig för honom. Lösenordet är, att vi själva skapar vårt helvete:

Det är ju vi själva,
 som slipa vårt pinostål,
 som elden och marterna välva
 omkring vårt eget bål.

Häri finns den enskildes enda möjlighet att bli fri från plågorna: att "alltid sträva". Ansvaret är personligt, och vid denna insikt "gick genom allt en salig fläkt, och helvetet var släckt". Bättre än så kan inte Swedenborgs lära om helvetet sammanfattas: det är ingen dom, det är helt personligt och finns inte i annan mening, utan byggs av oss själva här och nu och för evighet av oss själva. Helvetet är inget verk av Gud eller Djävul.

Undergången

Visionen ur gravkullen eller högen återkommer gång på gång. Den gäller småningom hela vår civilisation. Förgänglighets- och fåfänglighetstemat genomsyrade även de lustfyllda danserna i *Från Värmland*, och särskilt i inledningsdikten "Balen" som blir livets scen och absurda teater, där ljuset hela tiden växlar beroende på perspektivet, och där man famlar efter "tingens lag". Även här finns en swedenborgsbetonad eskatologi, en lära om evigheten, och världssceneri förvandlar sig till en hinsides verklighet. Den sinnliga spegeln är Frödings himmel, där allt är som det jordiska är förklarad form; glad och god skall människan vara, detta är evangeliet, det glada budskapet:

*Du skall ej tro att livet dör i döden,
nej, långa, långa, evigt unga öden,
om vilkas slut ej någon vet,
vi genomleva i lycksalighet.*

*I sjunde himlens högsta högtidssal
är harpoklang och sång och evig bal
och mäktigt går musikens återskall
i pelarsalen av kristall.*

Och även i döden, efter dagens slut "vi slumra in, vi drömma sköna drömmar!" Detta är drömmar i Hades, eller en andeskådarens drömmar.

I dikten om "Atlantis", skildrat i *Från När och Fjärran*, ett lika tidsenligt som tidlöst teosofiskt motiv, har gravkullen blivit världen. En gång i en fjärran framtid är vi själva den sjunkna kontinenten:

*En gång går hav över landen,
går över städerna fram.
Över oss sorlar,
över oss gungar
folk av en främmande stam.*

Förgänglighetsmotivet har här antagit historisk vidd, mänsklighetens död. Över oss alla fortsätter livet, som ovan gravhögen, där

korna går fram. I "Drömmar i Hades", i *Drömvers*, genljuder den sjunkna stadens sorl från dikten om Atlantis, där de döda finns "varv över varv" i en dödsdröms ro som han själv:

*Dovt som när haven skvalpa och svalla
hörde jag sorl av de multnades röster,
mörka som klang av en harposträng,
hörde dem skölja från väster till öster,
fråga och svara, stiga och falla,
vandra som böljor i svall vid min säng.*

*Halvkristen gnostisk magi, som
fjärran ur östern stammar,
völvornas kvad och druidisk
visdom, som sökt i de dolda
djupen de vises sten,
fyllde med syner min kammar.*

Så fortgår det jordiska i livet efter livet, där var och en följer sin egen väg, kretsar vidare i sin inslagna bana (*Samlade Skrifter* 3–4).

Frågaren

I *Gralstänk*, liksom i *Efterskörd* och *Reconvalescentia*, renodlas flera av dessa perspektiv, samtidigt som frågorna fortsätter borra sig djupare allt efter som hans eget inre kaos utbreder sig och antar universella – kanske allmängiltiga – dimensioner.

I dikten "Gud?" – observera dessa ständigt återkommande frågetecken! – är han åter vid utgångspunkten, eller långt därbortom, vid själva varats nollpunkt. Han ser gudsbilderna passera inför sig evinnerligen, det stora namnet gäckas av fåfängligheten själv; han ser – och konstaterar med ett understatement – att "fast samma namn vi stamma, att samma rock ej alltid täckt detsamma". Gud som Proteus. Skalden spanar efter Guds lag som är livets lag, Guds lag i Gud själv, "inom honom själv och i livet?". Han tänker på allväsendets lidande: är Gud i allt "han lider i själars tusental". Närmast hägrar inför diktaren, tydaren, det gudomliga som ett blivande och vardande snarare än ett vara, ett växande, "ökande synen, beseendet, hörseln, talandet, kärleken, kärleksvinnandet, kraften, kraftmottagandet, tills de varda alltmera allsyn, allbe-

seende, allhörsel, alltalande, allkärlek, allkärleksvinnande, allkraft, allkraftmottagande". Detta kan, om man vill, ses som en bild av swedenborgsvisionernas växande, vardande himlar i ständig tillblivelse, i Gud själv, där ljuset och värmen, som är visheten och kärleken, allt klarare tas emot och tar form, ett skeende med motsvarigheter ned genom alla skapelsens nivåer. Här är gamla nyplatoniska traditioner närvarande, teosofin, liksom Skaramunkens esoteriska vishet. Man kan också, om man så önskar, associera till tänkare som Teilhard de Chardin, Bergson, Vernadskij liksom många andras försök att se gudomen som livets växande mittpunkt. "Gives ett Alljag, evigt oändligt? Eller blott livsallt, all-ande?" frågar Fröding. "Ingen kan svara, vi fråga, fråga och fråga och fråga blott."

Vidare i *Gralstänk*. "Efter döden" fortsätter dessa frågor, vårt evinnerliga frågande som tycks vårt ödes lott; vi befinner oss alltjämt i gravkulle och vikings hög. Fukt och flyktigt irrljus bara? "Eller skall jag tungsammt höja mig ur gravens mull?"

Tvivlaren är inte nödvändigtvis en tvekare. Tvärtom är Fröding i det han gör högst bestämd, även i tvivlet. Vad han särskilt sparkar bakut mot i dödsföreställningarna är den avkönade klosterhimlens körmusik där allt ljuder rent och opersonligt som celesta. Detta är för honom infernalisk fantasi. I "Himlar", nästa dikt i samlingen, deklarerar han: "Jag avskyr Gud betraktad som pater, och hatar tanken, att ditovan hunna, ej man och kvinna mer, men munk och nunna, vi skola sjunga eviga kantater." Det är här Swedenborgs sinnliga spegelvärld – med gator och hus, baler och äktenskap – öppnar sig och lockar skalden, som inför evigheten bedyrar och försäkrar: "Från mina livskrav ej jag ämnar vika." I döden vill han "möta livets friska mänskovimmel, där mannen är en man och kvinnan en kvinna!". Detta är en död av fortsatt livslust och verksamhet, "en uppåtfärd av rika öden, där jag kan förlora eller vinna". På sitt sätt var detta även en vikingadröm, en arkaisk och arketyrisk paradisdikt där lust och strider går fram. Avståndet från vikingadrömmens Valhall till Swedenborgs himlar är plötsligt rätt kort, mitt i en tid då Fröding, liksom Heidenstam, levde i fornnordiskt svärmeri. Men bilden kan förtydligas. Här är det inte makten som gäller, tvärtom, kampen mot kungar fortgår, kanhända "käm-

par väldighet mot troner ännu i himlens allra högsta zoner", striden står mot despotin som i Swedenborgs bok om Himmel och Helvete, där styrande och makt visar sitt infernaliska ansikte och drivs ut från de saligas ängder. Fröding hoppas på Swedenborgs och Uppenbarelsebokens orientaliskt praktfyllda vision av det Nya Jerusalems himmelstempel, gnistrande av ädelstenar; och ett himmelrike med skog och äng, "likt jordens ljud, men fylld av himmelsk skärhet, en kärleksvisa öm och innerlig?". Kreaturen betar på kullen:

Lilja – mi Lilja – mi ko?

Det är inte bara swedenborgsvisionens konkreta och vardags-sinnade dödsrikesbilder som måste ha fascinerat – att det i grunden är där som här. Fröding anammar lyckligt läran om *amor regnans*, den rådande kärleken inom oss, som helt bestämmer vårt evighetsliv, vår fortsatta bana:

*Sin sälla jaktmark uppnår indianen
till houribäddens vila går sultanen*

[...]

*– en var skall finna, trälen som titanen,
om född i öknen eller under granen,
av det han önskat det, som han är värd.*

Det är samma år Fröding lovordar Björcks skrift *Swedenborgs syner*, som denna samling dikter utkommer (*Samlade Skrifter* 5).

"Men onöjd skandinav" (den evigt missnöjde?) drar dristigt ut "på vikingfärd". I denna stämning glider vi in i *Efterskörd* (1910), där skalden i "En Morgondröm" liksom Swedenborg och järnåldersfolket dyrkar Gud i solen. I *Om Lifsmonader*, utkommen samma år som *Gralstänk*, hade tanken slagit honom, att kanhända (!) "våra förfäder icke misstagit sig, då de ställde sina böner till solen". I Morgondrömmens syn sammanfaller den forntida världsbilden med Swedenborgs lära om Gud som Himmelrikenas Sol, vars ljus och värme är insikten och kärleken, och vars motsvarighet i vår materiella värld är solen som ger liv åt allt, ger oss värmen och ljuset på jorden:

*Låt upp fönstret för gästen från
det höga ljusets välden,
den varma strålen, solens son!*

Solen, kvinnan och kärleken! Hoppet om livet efter detta står till den sinnliga sfär, varom även den orientaliska sagan "Ghaselens makt" förtäljer i orfeiska klanger.

Predikaren

Mot denna bakgrund framträder det rätt tydligt vad det var Fröding kände igen av sig själv hos Swedenborg, och hur denne kunde vara av intresse eller av betydelse i han eget tänkande, i hans egen livskamp. Men någon "swedenborgare" var han förvisso inte, och ingenting annat heller, och detsamma kunde man säga också om Heidenstam och Lagerlöf och de flesta andra nittiotalister: de var alla sökare i sekulariseringens tid.

"Så jag tänkte att jag tänkte" skriver Fröding i postumt utgivna "Syner och röster". I "Tviflet", i samlingen *Reconvalescentia* (1913), 'tillfrisknande', som inte heller den hann ut i diktarens livstid, var slutgiltigt det enda vissa och kända:

*kanhända,
kanhända jag tror att jag vet...
(Samlade Skrifter 7-8)*

I Frödings *Kåserier och paschaser* (Efterlämnade Skrifter), som Fredrik Böök ägnade särskild uppmärksamhet i sina inträngande "Frödingstudier", finns ett stycke kallat "Optimism och Pessimism" där Fröding beskriver hur ljus och mörker ständigt växlar, hur världen skiftar gestalt allt efter den inre stämningen, och omvänt: "i samma ögonblick som kvällen kommer med skugga och svalka efter den brännande sommardagen, byter skalden lifs-åskådning" (*Essayer och Kritiker*, 1917): "Jag vill ge mig till teosof eller spiritist eller gå in i någon kristlig hopparesekt, då kommer man ifrån hela eländet." Fröding tog dessa steg, prövande sig fram efter fasta tuvor i livets gungfly, men ingenstans dröjde han sig kvar, för ingenstans kände han sig säker. Den gestalt som träder inför oss är Fröding Frågaren, och varje tanke har han tänkt till

slut. Det finns ingen lösning till det ondas problem som Fröding inte varit inne på, konstaterade filosofen Hans Larsson i sina meditationer över "Frödings teodicé" (*Litteraturintryck*, 1926). Just denna djupa öppenhet är Frödings budskap, hans allvarliga självinsikt. Agnosticismen som livshållning.

Vad Fröding målar upp för oss är alternativa bilder, möjliga världar.

Frågaren framträder som Predikare.